

ANAR RIZAYEV'İN 'ÜÇ SANDIK HİKÂYESİ'NİN ANLATICILAR TİPOLOJİSİ AÇISINDAN İNCELEMESİ

Sedat ADIGÜZEL*

Üç Sandık Hikâyesinin Özetleri:

Üreyim Ağrıyor; Yaşlı bir matematik öğretmeni olan anlatıcı kişi, genç yaşta eşini kaybetmiş ve eşi öldüğünde bir yaşında olan oğlunu büyük zorluklarla büyütüştür. Hikâyede, oğlunun sevdiği kızın ailesiyle tanışmaya gitmesini ve orada yaşadığı olayları anlatır. Oğlu Ferhat, Meri adında bir kızı sevmektedir ve babasını kızın ailesi ile tanıştırmak ister. Babası, maaş alacağı günü hesaplayarak kızın ailesiyle görüşmeyi kabul eder. Amacı onlara iyi bir hediye almaktır. Çünkü, Ferhat, sürekli onların çok kültürlü insanlar olduklarını söylemektedir. Gidecekleri günün Pazar olduğunu hesaba katmayan baba, hediye alamadan gitmek zorunda kalır. Meri'nin ailesinin evi oldukça lüks bir sokaktadır. Matematik öğretmeni sokakta ilginç bir şey görür, ilk önce onun taş olduğunu zanneder, fakat biraz daha yaklaştıklarında onun çarşafa bürünmüş bir dilenci olduğunu görür. Ona para vermek ister fakat üzerinde alacağı hediye parasından başka parası yoktur. Meri'nin evine yaklaştıklarında polislerin dilenciye sokaktan kovduklarını görür. Meri'nin annesi onları Rusça konuşarak karşılar, evde herkes Rusça konuşmaktadır. Çok soğuk bir karşılaşma olur. Meri'nin kardeşleri, matematik öğretmenin pantolonunun paçaları geniş olduğu için gülmeye başlarlar, anne ve babaları da onlara katılır. Konuklarının bozulduğunu anlayınca konuyu değiştirirler. Meri, içeri gelmez, Ferhat'ın babası Meri'nin utandığı için gelmediğini düşünmektedir, fakat Meri radyodaki caz konserinin bitmesini beklemektedir. Bir müddet sonra Meri gelir, baba Meri'yi beğenmez fakat oğlunun mutluluğu için sesini çıkarmaz. Meri, anne-

* Yrd. Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

sinden yiyecek bir şeyler isteyince Ferhat'ın babası dayanamaz ve annesinden bir şey istemesinin ayıp olduğunu, kendisinin kalkıp almasını söyler, Meri gönülsüz olarak yapar. Daha sonra misafirlerle ilgilenmek yerine radyo dinlemeye başlar. Radyoda halk sanatçısı Zülfü'nün konseri vardır, Meri radyoyu kapatmak ister. Ferhat'ın babası engel olur ve Zülfü'yü dinlemeye başlar. Ev sahipleri başka odaya geçer. Konser bitince, oğlunu orada bırakarak ayrılır. Karanlık bir sokakta aynı dilenciye tekrar görür ve arka cebinin yandığını hissederek. Cebinde hediye almak için ayırdığı para vardır. Bir dilenci oldukça fazla olan bu parayı dilenciye vererek oradan ayrılır. Bu olaydan dolayı Ferhat'ın babası kendisini kötü hissetmekte yürek ağrısı çekmektedir.

İztirabın Vicdanı; Anlatıcı kişi birkaç günlüğüne Moskova'da bulunmaktadır. Moskova'da bulunduğu günlerde ilginç bir olay yaşar. Kaldığı otele hiç tanımadığı bir kişi gelir ve onun oğluna benzediğini, onunla konuşmak istediğini söyler.

Anlatıcının konuğu olan kişi, 1937 yılında tutuklanarak sürgüne gönderilmiştir. Terör yıllarının bütün acısını yaşamış bir kişidir. Ölmediği için kendini şanslı kabul eder fakat o dönemde en mutlu kişiler ölenler ya da deli olanlardır. Kendisi sıradan bir şairdir, zaten kabiliyetli bir şair olsa çoktan öldürülmüş olacağını söyler. Savunduğu şey o dönemde yaşanan acıları unutulmamasıdır. O dönemde yaşanan olayların sorumlularından biri olan Senan'ın yaptığı işkenceleri ve zulümleri anlatıcı kendi yaşamış gibi anlatır. Anlatıcı, şaşkınlıkla konuğunu dinlemektedir daha konuk kendisinin Senan olduğunu söyler. Senan, o dönemin suçlularından sadece birisidir ve vicdan azabı çekmektedir, insanların suçsuz yere yaşadıkları zulümleri haykırmak istemektedir çünkü vicdanı onun rahat yaşamasına izin vermez.

Nisbet Nezerriyesi; İnsanların yaptıkları işleri işlerde ve düşüncelerinde kendi açılarından haklı olduklarını savunan kısa bir hikâyedir. Hikmet evde gazete okumaktadır. Yan oda da çocukları Ceyhun ve Rena gürültü yaptıkları, hikmet onları susturmaz çünkü onlar gürültü yapmakta haklıdır. Hikmet'in okuduğu makale bir roman hakkındadır. Romanın sonunda kahraman kıskançlıktan dolayı intihar eder. Eleştirmenlerden biri intiharı insana has doğal bir olay olarak gösterir ve romanın güzelliği olarak kabul eder. Diğer bir eleştirmen ise intihar olayının kahramanın kişiliği ve dünya görüşüyle uyum sağlamadığı için gereksiz bulur. Her iki eleştirmen de haklıdır. Hikmet ikinci eleştirmenin görüşlerine eşi Naime ise birinci eleştirmenin görüşlerini kabul eder, her ikisi de haklıdır. Ceyhun ağlayarak Hikmet'in yanına gelir ve Rena'nın gelincığı ona vermediğini söyler fakat kendisi onu ona vermiştir. Rena ise topun kendisinin olduğunu, tüfeği ona verdiğini ve gelincikle kendisinin oynadığını çünkü onun kız oyuncağı olduğunu söyler, ikisi de haklıdır. Çocuklar babalarının kendileri ile oyun oynamalarını isterler, onlar haklıdır. Hikmet vakti olamadığını söyler o da haklıdır. Hikmet'in kız kardeşi gelir

ve Naime'yi sorar, onun evde olmadığını öğrenince Hikmet'i azarlar. Naime ile Eleskerov arasında dedikodu yayıldığını söyler. Naime biraz sonra gelir, sinirlidir, kız kardeşinin onu dışarıda yakaladığını ve bağırıldığını söyler. Naime araştırma görevlisidir. Bütün geleceğinin Eleskerov'a bağlı olduğunu ve onunla çalıştığını söyler. Naime haklıdır. Hikmet de onu kıskanmakta haklıdır. Naime ile Eleskerov arasında dedikodu yayanlar da haklıdır. Çünkü; Naime, genç ve güzel bir kadındır. Eleskerov ise bekar bir bilim adamıdır. Eleskerov, Naime'yi sevse de haklıdır sevmese de. Hikmet hava almak için dışarı çıkacağını söyler. Sokakta polisler bir dilenciyi kovalamaktadırlar. Polisler haklıdır. Kalabalık sokakta dilenmek isteyen dilenci de haklıdır. O gece Hikmet intihar eder. Herkes şaşırır. Parası, ailesi, şöhreti olan bu insan, niçin intihar etmiştir? Fakat, Hikmet intihar etmekte haklıdır. Herkesin yaptığı işte kendine göre mantıklı bir sebebi vardır.

Anar Rızayev, Azerbaycan Türk Edebiyatı'nın, '1960 Nesri' kuşağının en önemli yazarlarından. Sovyetler Birliği'nin klasik ve resmi sanat anlayışının (Sosrealizm) değiştirildiği, metot olarak resmi ideoloji tarafından zorla benimsetilmiş konu birliğinin dışına çıkıldığı bu dönemde Anar, 1958 yılında yazdığı 'Üreyim Ağrıyor, İztirabın Vicdanı ve Nisbet Nezeriyyesi' hikâyeleri ile Yeni Nesir anlayışının gelişmesine katkıda bulunmuştur. Anar, bu hikâyelerini, yazdığı yıllarda yayımlatamamıştır. Bunun için hikâyelerini 'sandık edebiyatı' olarak adlandırır. "Yalnız 1960 da birkaç hikâyemi 'Azerbaycan' dergisine sundum. Onların içinde 'Nisbet Nezerriyesi' de vardı. Yayımlanmadı, sonra gazeteye verdim, oradan da geri çevirdiler ve nihayet ilk kitabıma koydum yine de yayımlatmayı başaramadım."¹

Bu çalışmamızda 'üç sandık hikâyesini' Anlatıcılar Tipolojisi bakımından inceleyeceğiz. Yavuz Demir'in 'İlk Dönem Türk Hikâyelerinde Anlatıcılar Tipolojisi' adlı eserinde ortaya koyduğu metot şu şekilde özetlenmektedir;

"Anlatıcının ait olduğu anlatı seviyesi, hikâyedeki katılımın genişliği, algılama, görüş derecesi, güvenilirlik okuyucunun hikâyeyi anlamasında ve ona karşı takınacağı tepkiyi belirlemede en önemli faktörlerdir. Bu ölçütlere göre, bunlar esas alınarak, kurgulu metinlerde karşımıza değişik anlatıcı tiplerinin çıktığını görmekteyiz. Tipolojik tespitteki esasları şöyle sıralayabiliriz:

1. Anlatı seviyesi,
2. Hikâyede katılımın genişliği,
3. Görüş (algılama) derecesi,
 - a. Mekân tasviri,
 - b. Karakterin kimliği,

1 Anar Rızayev, Şehidler Dağı, Gençlik Yayınları, Bakü 1988, s.

- c. Zaman özeti,
- d. Karakterin düşünmediği ya da söylemediği şeyin aktarımı
- e. Açıklama.”²

1. Anlatı Seviyesi:

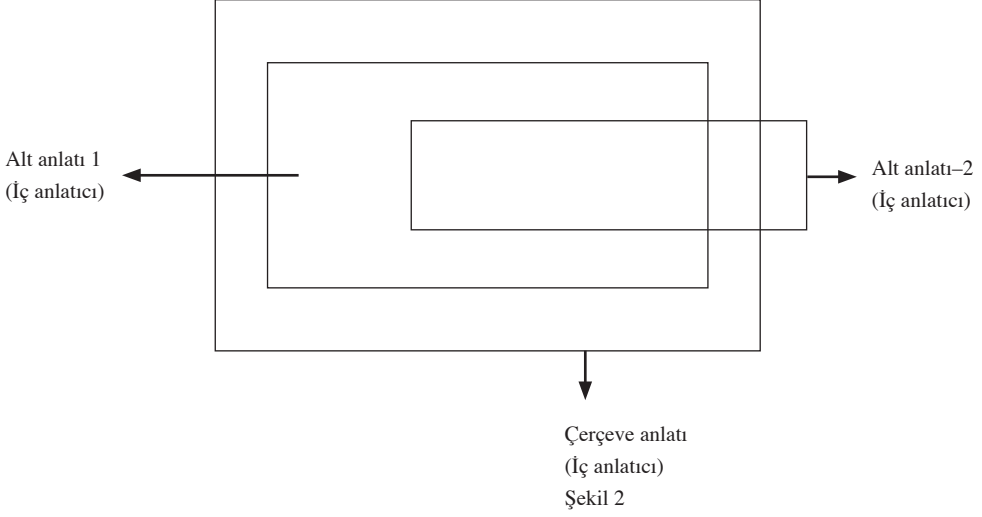
Üreyim Ağrıyor hikâyesi ben merkezli bir anlatımdır. Yapı olarak anlatıcı seviyesi değişmez. Hikâyenin başlangıcından sonuna kadar anlatıcısı aynıdır. Anlatı bir bütün olarak tek hikâyeden oluşur, fakat birbirleriyle bağlantılı olarak bu tek hikâyeyi üç bölüme ayırmak mümkündür. Bu bölümleri ‘temel metin’ ve ‘ekleni metin’ olarak ayırmamız mümkündür. Bu şekilde adlandırmanın sebebi anlatı seviyesinin değişmemesinden kaynaklanmaktadır. Üç bölüme ayırdığımız ana öyküyü çerçeve anlatı, diğer bölümleri ise alt anlatı olarak değerlendirebiliriz. Yavuz Demir’in, *Anlatıcılar Tipolojisi*, adlı eserinde Sami Paşazade’nin *Küçük Şeyler* hikâyesinde oluşturduğu şemayı *Üreyim Ağrıyor* hikâyesine uyarlamak mümkündür.³ *Küçük Şeyler*, de anlatıcı değişiklik gösterirken, *Üreyim Ağrıyor*’da anlatıcı seviyesini korur.

Faik’in dünürlerini Ziyareti	Temel anlatı	İç anlatıcı
Ziyaret sırasında ailenin davranışları	Alt anlatı	İç anlatıcı
Dilenciyle karşılaşma ve ona para verme	Alt anlatı	İç anlatıcı

Faik’in dünürlerini ziyaret etme kararını ve ziyaret öncesi yaptığı hazırlıklar çerçeve anlatıdır. Ziyaret sırasında Meri’nin ailesinin davranışları, ziyarete giderken dilenciyle karşılaşma ve ziyaret sonrası dilenciye para verme alt anlatılardır.

2 Yavuz Demir, İlk Dönem Türk Hikâyelerinde Anlatıcılar Tipolojisi, Dergah Yayınları, İstanbul 2002, s.32

3 Yavuz Demir, age., s.45

Üreyim Ağrıyor hikâyesinde anlatı başlangıçları ve anlatılara geçiş kesin çizgilerle belirlenmez.

1- Çerçeve anlatının başlangıcı; “Vallah heç bilmirem neden danışım ki, benim goca riyaziyyat müellimi demişken, işin içinden iş çıhmasın. Yahşı, ta geçib, goy gudam gile getmeyimi ve gudalarımıla, hem de gelinimle elece de onun bacısı ve gardaşıyla tanış olmağımı size negl eleyim.”

Çerçeve anlatının sonu; “ Ne ise... heç bilmirem bunu niye size danışdım. Bilmirem bugün ne olubdur mene. Baş-ayag vururam. Özümü de yaman pis hiss eleyirem. Üreyim Ağrıyor.”

2- Alt anlatı 1’in başlangıcı; “Sözümü gurtarmışdım ki, gapı açıldı, kök bir arvad, deyesen gızın anası idi, gapıya çıhdı ve görçek çığırdı.”

Alt anlatı 1’in sonu; “Da teecüb elemedim. Dedim ki, lap esl sene leyig adamlardı, hoşbeht olun ve artıg bir şey demedim. Onu orada bırahdım ve izdihamlı küçeden garanlıg bir döngeye çıhdım.”

3- Alt anlatı 2’nin başlangıcı; “ Hava garalmağ üzere idi ve gözümde pis gördüğünden evvel seçe bilmedim ki, bu adamdı, yainki başga bir şeydi.”

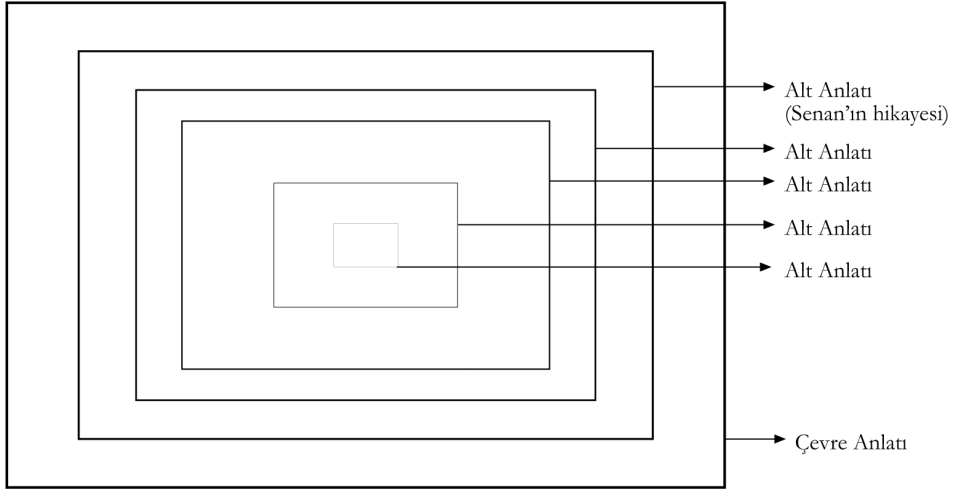
Alt Anlatı 2’nin sonu; “Nedense hemin degigede gıçımın yandıgını hiss etdim ve ele o saat da anladım ki gıçımı yandıran cibimdeki ellilikdir. Çıharıb elliliyi arvada uzatdım.”

İztirabın Vicdanı, ben merkezli bir anlatımdır. Yapı olarak anlatıcı seviyesi değişmez. Hikâye içerisinde anlatıcı konumunu değiştirmez, fakat ikinci bir anlatıcı devreye girer. Bunları anlatıcı konumu değişmediğinden dolayı iç anlatıcı 1 ve iç anlatıcı 2 olarak değerlendirebiliriz. Anlatı tek hikâyeden oluşmaz, hikâye eklenti anlatılarla zenginleştirilmiştir.

Senan'ın birinci anlatıcılığı ziyareti	Temel anlatı	İç anlatıcı-1
Mirze Sadık'ın hikayesi	Alt anlatı	İç anlatıcı-1
Nağı'nın hikayesi	Alt anlatı	İç anlatıcı-1
Doktorların hikayesi	Alt anlatı	İç anlatıcı-1
Eşini öldüren adamın hikayesi	Alt anlatı	İç anlatıcı-1
Senan'ın hikayesi	Alt anlatı	İç anlatıcı-1

Şekil-3

Senan'ın anlattığı hikâyeler birbirinin devamı niteliğinde değildir. İç içe geçmiş hikâyeler zinciri oluşturmaz, birbirlerinden bağımsız anlatılardır. Anlatı bir döneme ait siyasi olayları içerdiği için girift olmayan bu anlatılar dönemin siyasi olaylarını anlatmakta bir bütünlük oluşturur.

Şekil-3

Nisbet Nezerrıyyesi adlı hikâye Tanrısal bakış açısı ile yazılmıştır. Hikâyenin anlatıcısı dış anlatıcıdır. Hikâyede anlatıcının konumu değişmez. Hikâye sadece çerçeve anlatıdan oluşur, alt anlatıları yoktur.

2. Hikâyede katılımin genişliği:

Bakış açısı, anlatı metinlerinin en önemli ögesidir. Anlatıcı ile anlatılanlar arasındaki ilişkiyi oluşturur. Anlatının temel taşı olan anlatıcı; “Bir anlatı metni ile karşılaşıldığında ilk tanışılan elemandır.”⁴ Anlatıcı, dış anlatıcı (tanrısal veya hakim) ve iç anlatıcı (ben) olarak karşımıza çıkar.

Üreyim Ağrıyor, yazarın kısa hikâyelerindendir. Hikâye anlatıcısı olan kişi, eşi öldükten sonra oğlu Ferhad’ı büyütmek için her türlü fedakarlığı yapan Faik’tir. Hikâye tekil bakış açısı ile yazılmıştır. Anlatıya seçilen bakış açısı, hikâyenin konusu ve olayların okuyucuya aktarılması açısından oldukça başarılıdır. Hikâye kişinin yaşadığı ve onda yürek ağrısına sebep olan bir olay anlatıldığı için ben merkezli anlatım konu bütünlüğü ve anlatının inandırıcılığı bakımından uygun bir seçimdir. Yazarın ilk hikâyesi olmasına rağmen teknik ve üslup bakımından başarılı bir anlatıdır.

“Vallah heç bilmirem neden danışım ki, benim goca riyaziyyat müellimi demişken, işin içinden iş çıhmasın. Yahşı, ta geçib, goy gudam gile getmeyimi ve gudalarımıla, hem de gelinimle elece de onun bacısı ve gardaşıyla tanış olmağımı size negl eleyim.”⁵

Hikâye anlatıcısı olan kişi kendisini ve anlatacağı konuyu karşısındakine tanıtan masal veya destan anlatıcısı gibidir. Bu tür bir giriş modern öyküde rastlanmaz, fakat *Üreyim Ağrıyor* hikâyesi, anlatıcının derdini karşısındakine paylaşma şeklinde yazıldığı için bu anlatım tarzına oldukça uygun bir giriştir.

İztirabın Vicdanı, sandık hikâyelerinin en uzun olanıdır. *Üreyim Ağrıyor* hikâyesinde olduğu gibi ben merkezli anlatımla okuyucuya aktarılmıştır, fakat *İztirabın Vicdanı*’nda anlatıcı iki merkezlidir. İlki çerçeve anlatımın aktarıcısı olan kişidir. Bu kişi hakkında hikâye içerisinde bilgi verilmez. Çerçeve anlatımın tanıdığı olan şahıstır. Olayların dinleyicisi ve aktarıcısı konumundadır. Anlatı içerisinde olaylara müdahale etmez, bazen araya girerek ikinci anlatıcı konumunda olan Senan hakkında bilgi verir.

“O, sanki birinci defe idi ki, Senan’ın agibetini düşünürdü. Heyalında canlandırdığı suret onu hem sevindirir, hem de ele bil meyvus edirdi..., Susdu, nefesini derdi sonra...”⁶

Öykü içerisinde ikinci anlatıcı olarak adlandırdığımız kişi, birinci anlatıcıyı ziyaret eden ve çerçeve anlatımın dışında kalan olayları anlatan kişidir. Anlatımın sonuna kadar ikinci anlatıcının kimliği hakkında okuyucuya bilgi verilmez. İkinci anlatıcı, 1937 yılından önce Sovyetler Birliği’nde gizli örgütte çalışmış ve kendi halkına zulmetmiş, daha sonra yaşadığı olaylardan et-

4 Yavuz Demir, age., s.47

5 Anar Rızayev, Şehidler Dağı, “Üreyim Ağrıyor”, Gençlik Yayınları, Bakü 1988, s. 5

6 Anar Rızayev, Şehidler Dağı, “İztirabın Vicdanı”, s.37

kilenerek görevinden ayrılmış ve sürgüne gönderilmiş olan Senan'dır. Senan yaşadığı olayları kitap haline getirmiş fakat yayımlatamamıştır. Yaptıklarından dolayı kendisini affedememekte ve vicdan azabı onu rahat bırakmamaktadır. Senan'ın anlatıcı olarak hikâye içerisindeki konumu ben merkezli olmasına rağmen, başkalarının yaşadıkları olayları kendisi yaşamış gibi anlatmasından dolayı hakim-anlatıcı konumuna kaymaktadır. Çünkü kişilerin iç dünyaları ve psikolojik yapıları hakkında bilgiler verir.

*“Birbirinden deli fikirler başımdan atlanıb düşürdü. Gapını açmamag, sındıraçan gözlemek. YOH, pencereden atılmag, hurd-heşil olub ölmek. YOH, kağızbasanı içeri giren birinci adamın başına çırpmak.....YOH, bes ne etmek, ne etmek, ne etmek?”*⁷

İztirabın Vicdanı adlı hikâyedeki iki anlatıcı da Üreyim Ağrıyır hikâyesinde olduğu gibi masal anlatıcısı gibidir.

*“O dur ki, bir iki kelme de size öz taleyimden danışım.”*⁸

Sandık hikâyelerinden üçüncüsü olan Nisbet Nezeriyyesi ilk iki hikâyeden farklı olarak tanrısal bakış açısı ile yazılmıştır. Hakim-anlatıcı konumunda bulunan yazar, olayların dışardan gözlemleyicisidir ve olaylara müdahale eder. Hikâye kişilerini yaptıkları işlerde haklı gösteren hakim anlatıcıdır.

*“Belke Eleskerov Neimeni ürekden seviridi. Onda o da haglı idi. Amma sevmeseydi de haglı idi”*⁹

Anlatılarda katılımın en az olduğu yerler diyaloglardır. “Burada anlatıcı aradan çekilir, bağımsız dolaysız konuşma aktarımı (Free Direct Speech) ile aktör ve alıcı hiçbir aktarıcının varlığına ihtiyaç duyulmaksızın iletişim kurarlar...Olay örgüsünde, karakter, tasvir vb. hususlarda anlatıcının bütünüyle hakim olduğu ‘sözylem anlatı aktarımı’ (The Narrative Report of Speech Act) formunu seçen anlatıcı diyaloglarda aktarım için ‘bağımsız dolaysız konuşma’yı kullanır”

Üç hikâyede de en çok kullanılan teknik diyalogdur. Üreyim Ağrıyır hikâyesi başlangıcından sonuna kadar iç diyalog şeklindedir. Anlatı içinde yer alan diyalogların çoğunluğunu Faik'in dünürlerinin evlerinde geçen konuşmalar oluşturur. Bu diyaloglar Rusça'dır. Anlatı içerisinde Rusça diyalogların yer alması yazarın vermek istediği toplumsal ve kültürel mesaja yöneliktir.

“Meri çiyinlerini çekdi, geri gayıtdı, divanda oturdu ve dedi:

-Ne naimauy, kak mojno sluşat takoe micanie

Ve sonra eşitdim ki, Ferhad Meri'ye döndü

7 Anar Rızayev, “İztirabın Vicdanı”, s.42

8 Anar Rızayev, “İztirabın Vicdanı”, s.49

9 Anar Rızayev, Şehidler Dağı, “Nisbet Nezeriyyesi”, s.55

-Ya ne znauy, çto s nim, vabşe on toşe preziraet muğamı.”¹⁰

İztirabın Vicdanı adlı hikâye ise iki kişinin konuşmaları üzerine kurulmuş olduğundan dolayı diyalog tekniği anlatının temelini oluşturur.

“-Siz dutsag idiniz?- deye heber aldım

-Beli, dutsag idim,-deye sert cevab verdi.

-37-nci ilde sürgün olanlardanam

-Yegin siz çoh eziyyet çekmisiniz, dedim.”¹¹

Nisbet Nezeriyyesi hikâyesinde de diyalog tekniği önemli bir yer tutar, fakat ilk iki hikâyedeki gibi anlatının bütününi diyalog oluşturmaz. Çünkü *Nisbet Nezeriyyesi* adlı hikâye, anlatıcısı bakımından diğer hikâyelerden ayrılır. Tanrısal bakış açısıyla yazıldığından dolayı anlatım yoğunluğu biraz daha fazladır.

“Hikmet dedi:

- Vahtım yohdur. Meşğulam.

O da haglı idi.

Hava garalmağa başladı.

- Ceyhun soruşdu:

- Anam haçan gelecek?

Hikmet:

- İndilerde geler,- dedi.”¹²

Yukarıda hikâyelerden yaptığımız diyalog örneklerinde de görüldüğü gibi sandık hikâyelerinde hem ‘bağımsız dolaysız konuşma’ hem de ‘bağımsız dolaylı konuşma’ kullanılmıştır.

3. Algılama Derecesi:

a. Mekân Tasviri:

Bu üç hikâyede de ayrıntılara girilmeksizin mekânlar sadece adlarıyla yer alır. *Üreyim Ağrıyor* hikâyesinde Faik’in ve Meri’nin ailesinin evleridir. Bu evler hakkında tanıtıcı bilgiler verilmez. Sadece Meri’nin ailesinin evinin bulunduğu sokak kısaca tanıtılır.

“İzdihamlı bir küçeye çıhdık, ve oğlum dedi ki, bu ele hemin onların küçesidir ve bah odur onların dehlizi de..., amma ki, daş olabilmezdi, o sebebden ki, çoh büyük idi ve güman elemek olmaz ki, şeherin bele merkez küçesinde bu boyda daşı goysunlar galsın.”¹³

10 Anar Rızayev, Şehidler Dağı, “Üreyim Ağrıyor”, s.12

11 Anar Rızayev, “İztirabın Vicdanı”, s.19

12 Anar Rızayev, “Nisbet Nezeriyyesi”, s.54

13 Anar Rızayev, Şehidler Dağı, “Üreyim Ağrıyor”, s.6

İztirabın Vicdanı'nda ise mekân yer olarak belirtilir. Öyküleme zamanının mekânı Moskova'dır. "İki gündür ki Moskvadayam." Öykü zamanın mekânı ise Şuşa ve Bakü'dür.

"Sonra bir gıragda dayanıp ne hakkında ise düşünmeye başladı. Şuşa'da yağış yaman çoh çekir....., O Şuşa'nın güzel tebietini sevirdi..."¹⁴

Nisbet Nezeriyyesi'nde ise mekân hakkında hiç bilgi verilmez. Sadece olayın Hikmet'in evinde geçtiği öykünün başında belirtilir.

"Hikmet ev paltarını geyinib kürsüde rahatlamıştı..."¹⁵

a. Karakterin Kimliği:

Anar Rızayev'in sandık hikâyelerinde şahıs kadrosu çok geniş değildir. Hikâyelerde olaylar genelde, anlatıcı ve onun çevresindeki birkaç kişinin ekleninde oluşur.

Üreyim Ağrıyır hikâyesinde olayların merkezinde olan kişi Faik'tir. Faik aynı zamanda hikâyenin anlatıcısıdır. Faik elli beş yaşında ve matematik öğretmenidir. Eşi öldükten sonra evlenmemiş ve bütün zorluklara katlanarak oğlunu büyütüştür. Tek arzusu onun mutlu olmasıdır. Oğlunu iyi yetiştirdiğini düşünür, fakat Ferhad'ın sevdiği kız olan Meri'nin ailesiyle tanışmaya gittiğinde hayal kırıklığına uğrar. Meri'nin ailesi kendi kültürüne karşı yabancılaşmış ve küçümser hale gelmişlerdir. Ferhad da bunlara uyum sağlamıştır. *Üreyim Ağrıyır* hikâyesindeki diğer kişiler Ferhad, Meri ve Meri'nin ailesidir. Meri'nin ailesi evlerinde Rusça konuşan, evlerine gelen misafirlerle alay eden kaba ve kültürsüz insanlardır.

İztirabın Vicdanı'nda olaylar iki kişinin etrafında gelişir. Birinci anlatıcı olayları dinleyen ve aktaran kişidir. Hikâye içerisinde bu kişi hakkında bilgi verilmez. Anlatıcının ismi bile söylenmez. Olayların merkezinde olan ikinci kişi ise Senan'dır. Senan 1937 yılından önce Sovyetler Birliği'nde devlet adına çalışan ve insanları devlet düşmanı olmakla suçlayarak onlara kötülük eden herkesin korktuğu bir kişidir.

"Bir vahtlar ise bu Senan bambaşka idi. Geyinib-geçinib küçeleri veyllener, hemişe digget merkezine olar, hemişe göze girerdi. Bu Senan bele Senandı. Cavan, sağlam, yaraşığı, ber-bezekli, caboylu, enlikürek, gaabıglı, güzel bir gençdi. İndi deyirler onun bu çah-celalından heç ne galmamışdır. Solğun, miskin, yazıg Senan, balaça, zeif, gizlenen, başın kirleyen Senan."¹⁶

Senan yaşadığı bir olaydan sonra yaptıklarından pişman olmuş, işinden ayrılmış ve sürgüne gönderilmiştir. O dönemde yapılan zulümleri yazmış, fakat yayımlatamamıştır. Vicdan azabı onu rahat bırakmaz ve yaşadığı olayları insanlara anlatmaya karar verir.

14 Anar Rızayev, Şehidler Dağı, "İztirabın Vicdanı", s.30-31

15 Anar Rızayev, Şehidler Dağı, "Nisbet Nezeriyyesi", s.53

16 Anar Rızayev, Şehidler Dağı, "İztirabın Vicdanı", s.37

Nisbet Nezeriyyesi'nde ise hikâye kişileri, Hikmet ve eşi Neime ile Hikmet'in kız kardeşi Zehra'dır. Bu hikâyede de kişiler hakkında fazla bilgi verilmez. Sadece Neime'nin bir profesörün yanında asistan olarak çalıştığı belirtilir.

a. Zaman Özeti:

Sandık hikâyelerinde zaman kesin tarihler verilerek belirtilmez. Anlatılının öyküleme zamanlarının 1958 olduğu hikâyelerin sonuna yazarın düştüğü nottan anlaşılmaktadır.

Üreyim Ağrıyor hikâyesinde öykü zamanı sadece gün olarak belirtilir. Olayın geçtiği yıl ve ay hakkında bilgi verilmez. Öykü, Faik'in oğlunun sevdiği kızın ailesiyle tanışmaya gittiği gün yaşanan olayları içerir. Anlatı herhangi bir gün içerisinde birkaç saatte yaşanan olaylardan oluşur. Anlatıcı okuyucusuna olayların Pazar günü geçtiğini bildirir.

*“Deyir eyyamda düşer şenbeye novruz. Getirdi maaş aldığım gün de düşdü şenbeye. Ne olar şenbe daha yahşı. Belî oğlum hebereledi ki, sabah size gelirik. Bazar günü aħşam terefi çıhdım eyvana...”*¹⁷

İztirabın Vicdanı'nda zaman belirli kesitler halinde verilir. Öykü zamanı anlatı içerisinde kesin tarihlerle belirtilmez. Öyküleme zamanı ise birkaç saatlik zaman dilimini kapsar.

*“Gece saat ikinin yarısıdır. Gonağım indi getdi. Rafig deyildi. Ondan yalnız henüz pencereden uçub getmemiş papiros tütsüsü, bir de dolu külğabi galmışdı. Bu bir neçe saat benim hayatımın en geribe, en meraglı, en dolgun, en heyecanlı, en iztirablı, en dehşetli saatları idi. Bu bir neçe saat-”*¹⁸

Öykü zamanı ise ikinci anlatıcı olan Senan'ın devreye girmesiyle başlar. Senan'ın yaşam hikâyesi geriye sapım tekniğiyle ben merkezli olarak anlatılır. Anlatı içerisinde Senan'ın gizli örgüt adına çalıştığı ve çevresindeki insanlara zarar verdiği dönem 1937 öncesi, yaptıklarından pişman olup insan olarak yaşamanın mutluluğuna vardığı yıllar ise 1937 sonrasıdır. *“37 ilinde sürgün olanlardanam.”*

Nisbet Nezeriyyesi hikâyesinde de zaman diğer hikâyelerde işlendiği gibi ele alınmıştır. Burada zaman gün ve vakit olarak da verilmez. Zamanın bir akşam vakti olduğu olayların akışından anlaşılmaktadır.

b. Karakterin Söylemediği ya da Düşünmediği Şeyin Aktarımı:

Üreyim Ağrıyor ve *İztirabın Vicdanı* hikâyeleri ben merkezli anlatılar oldukları için karakterin söylemediği ya da düşünmediği şeyin aktarımı açıkça belirlenememektedir. Ben merkezli anlatımlarda karakter anlatıcının kendisi olduğu için aktarılan şeyler karakterin bizzat düşündükleri ve söyledikleridir.

17 Anar Rızayev, Şehidler Dağı, “Üreyim Ağrıyor”, s.5

18 Anar Rızayev, Şehidler Dağı, “İztirabın Vicdanı”, s.14

İztirabın Vicdanı'nda anlatıcıyı iç anlatıcı 1 ve iç anlatıcı 2 olarak tanımlıyoruz. Birinci anlatıcı ikinci anlatıcı olan Senan'ın düşünceleri ve söylemek istediği şeyler hakkında bilgi verir.

*"Yeniden aralığa ağır, ezici, gati bir sükut çökdü. Men onun özüne bahırdım. Üzü gırış gırışdı. Sanki onun üzünü iztirabın kotanı şunlamışdı. Bayağdan beri min defa ifadesi deyişen bu çehre imdi ne ise mene agah olmayan, yalnız onun özünün duyduğu ve yaşadığı hatireler aleminin tesirile yumşalır, ışıklanır, mehriban ve nevazişli olurdu. O danışmağa başladı, hezin, yumşak, sevinçli bir sesle danışmağa başladı. O, mene müraciet elemirdi. Sanki men heç otagda yoh idim. Mene ele gelirdi ki, o, belke heç danışdığını duymur. O eşidilmegçün danışmırdı. O heyalına gelen dumanlı hatireleri sözlerle bü-rümek, ifadelerle, cümlelerle aydınlaşdırmag, konkretleşdirmek, duyulacag etmekçün danışırdı."*¹⁹

İztirabın Vicdanı'nda Senan, başkalarının yaşadığı ve kendisinin tanık olduğu olayları sanki kendisi yaşamış gibi anlatır. Bu anlatımlarda da bilinç akımı tekniğiyle karakterlerin söylemediği şeyler okuyucuya aktarılır.

*"Birbirinden deli fikirler başımdan atlanıb düşürdü. Gapını açmamag, sındıraçan gözlemek. YOH, pencereden atılmağ, hurd-heşil olub ölmek. YOH, kağızbasanı içeri giren birinci adamın başına çırpmakSonra yeniden elim ne geçse girenlerin başına çırpmag.....YOH, bes ne etmek, ne etmek, ne etmek?"*²⁰

Nisbet Nezeriyyesi hikâyesinin anlatıcısı dış anlatıcıdır. Anlatı üzerinde tanrısal bir konumda bulunan anlatıcı, karakterlerin söylemediklerini veya düşünmediklerini aktarmada daha geniş imkanlara sahiptir. Anlatıcı, varlığını bu hikâyede daha belirgin olarak hissettirmektedir. Hikâyede herkesin haklı olduğuna karar veren anlatıcıdır.

"Gece Hikmet özünü asdı.

Arvadı, uşagları, dost-aşna, gohum-gardaş yasa batdı. Hamı teeccüble-nirdi.

-Ahı neyi çatmırdı. Hoşbeht aile. Ev-eşik. Cemiyetde yüksek mövge. Sağ-lamlıg. Şöhret. Pul.

Onlar haglı idiler.

*Amma Hikmet de haglı idi."*²¹

e- Açıklama: Açıklama anlatının sonunda anlatıcı tarafından yapılır. *Üre-yim Ağrıyır* hikâyesinde açıklama anlatıcı konumunda bulunan Faik tarafından yapılır. Açıklama kısmı anlatıcının varlığının belirgin olarak ortaya çıktığı

19 Anar Rızayev, Şehidler Dağı, "İztirabın Vicdanı", s.29

20 Anar Rızayev, "İztirabın Vicdanı", s.42

21 Anar Rızayev, Şehidler Dağı, "Nisbet Nezeriyyesi", s.56

bölümlerdir, fakat ben merkezli anlatılarda anlatıcı bütün varlığıyla olayların içinde olduğundan dolayı bu bölümler sadece olayların izahı şeklinde kalmaktadır.

“...*Ve bu da elbette hagdı. Adam yolcuya onluk bağışlasa, bes onda hürmetli bir adamın evine gonag gedende ona neçelik hediye alıp aparsın gerek, meselen uzağa niye gedek? Heç insafdı ki, men indi gonag getdiyim adamlara, ye’ni ki, canım ciyerim birçe oğlumun canı ciyeri olan adamlara elli manatlık hediye almag isteyim bir halda heç tanımadığım bir dilencini de layıg görüm hemin mebleğe...*”²²

Hikâyenin sonunda Faik anlattığı olay hakkında da açıklamada bulunur. Bu bölümdeki açıklamalar, anlatıcının kendi durumunu okuyuculara izahı şeklindedir.

“*Ne ise... heç bilmirem bunu niye size danışdım. Bilmirem bugün ne olubdur mene. Baş-ayag vururam. Özüümü de yaman pis hiss eleyirem. Üreyim Ağrıyır.*”²³

İztirabın Vicdanı’nda açıklamalar birinci anlatıcı tarafından yapılır. Bu hikâyede yapılan açıklamalar genellikle ikinci anlatıcının durumuna yönelik yorumlardır. Birinci anlatıcı, Senan’ın konuşurken takındığı tavırları ve ruh halini okuyucuya açıklamalar şeklinde sunar.

“*O, sanki birinci defe idi ki, Senan’ın agibetini düşünürdü. Heyalında canlandırdığı suret onu hem sevindirir, hem de ele bil meyus edirdi..., Susdu, nefesini derdi sonra,...*”²⁴

Üreyim Ağrıyır hikâyesinde olduğu gibi, *İztirabın Vicdanı* hikâyesinin sonunda da anlatının sonu hakkında okuyuculara bilgi verilir.

“*Onun haçan ve neçe getdiyini duymadım. Bir de başımı galdırıp garşım-daki stulu boş gördüm. Men onu yuhu, heyal bilerdim, amma külgabı dolu idi, papirostütsüsü de açığ pencereden yavaş yavaş uçub gedirdi.*”²⁵

Üreyim Ağrıyır ve *İztirabın Vicdanı* hikâyelerinin başlangıçlarında da anlatı hakkında anlatıcılar tarafından açıklamalar yapılır.

“*Vallah heç bilmirem neden danışım ki, benim goca riyaziyyat müellimi demişken, işin içinden iş çıhmasın. Yahşı, ta geçib, goy gudam gile getmeyimi ve gudalarımıla, hem de gelinimle elece de onun bacısı ve gardaşıyla tanış olmağımı size negl eleyim.*”²⁶

22 Anar Rızayev, Şehidler Dağı, “Üreyim Ağrıyır”, s.7

23 Anar Rızayev, Şehidler Dağı, “Üreyim Ağrıyır”, s. 13

24 Anar Rızayev, Şehidler Dağı, “İztirabın Vicdanı”, s.37

25 Anar Rızayev, Şehidler Dağı, “İztirabın Vicdanı”, s.52

26 Anar Rızayev, Şehidler Dağı, “Üreyim Ağrıyır”, s. 5

*“Gece saat ikinin yarısıdır. Gonağım indi getdi. Rafiq deyildi. Ondan yalnız henüz pencereden uçub getmemiş papiros tütsüsü, bir de dolu külgabı gal-mışdı. Bu bir neçe saat benim heyatımın en geribe, en meraglı, en dolgun, en heyecanlı, en iztirablı, en dehşetli saatları idi. Bu bir neçe saat-”*²⁷

Nisbet Nezeriyyesi'nde anlatıcının konumu farkı olduğu için açıklama bölümlerinde anlatıcının varlığı daha güçlü biçimde hissedilir. Anlatıcı kişilerinin durumları ile ilgili yorumlar yapar.

*“Hikmet bilirdi: Eleskerovla Neime'nin Zehra deyen elagelerde olduğunu aydın-aşkar bilse, öz gözüyle görse bele namusu taptalanmış erin iztirab ve intigamı haglı olduğu kimi, hayatının son bayramından imtina etmek istemeyen sinli profesör de haglıdır. Ve nehayet, Neime de haglıdır. Yegin onun da müyyen sebepleri, delilleri, esaslari, beraeti var.”*²⁸

Anar Rızayev'in ilk hikâyeleri olan 'Sandık hikâyeleri' anlatım ve teknik açıdan başarılı hikâyelerdir. Hikâyelerde anlatım tek katlı ve kurguludur. Anlatılara seçilen bakış açıları hem yazarın vermek istediği mesaja hem de konu bütünlüğü açısından oldukça uygun seçimlerdir. Sandık hikâyelerinde mekânlar ayrıntılara girilmeksizin sadece isimleriyle verilmiştir. Anar'ın bu hikâyelerinde şahıs kadrosu geniş değildir. Genellikle olaylar anlatıcının ekseninde oluşur. Öyküleme zamanları 1958 yılı olan bu üç hikâyede öykü zamanları ise kesin tarihlerle belirtilmemektedir. İlk iki hikâye ben merkezli anlatıma sahip olduklarından dolayı karakterin söylemediği ya da düşünmediği şeyin aktarımında açıklık yoktur. Yalnızca *Nisbet Nezeriyyesi* hikâyesinde anlatıcı dış anlatıcı olduğu için bu biraz daha belirginlik gösterir. Hikâyelerde açıklamalar anlatıcı tarafından okuyucuyu bilgilendirmek için genellikle hikâyenin sonunda yapılmaktadır.

27 Anar Rızayev, Şehidler Dağı, “İztirabın Vicdanı”, s.14

28 Anar Rızayev, Şehidler Dağı, “Nisbet Nezeriyyesi”, s.56